

KOPAĆ (207) *vb impf*

[*BielKron* 44v może KOPAĆ SIĘ].

o oraz a jasne (w tym w a 1 r. błędne znakowanie).

inf kopać (36). ◇ *praes* 1 sg kopam (10). ◇ 2 sg kopasz (5). ◇ 3 sg kopą (20). ◇ 1 pl kopamy (1). ◇ 2 pl kopacie (1). ◇ 3 pl kopają (50), kopią (3) *Calep* (2), *KlonWor*. ◇ *praet* 2 sg m -ś, -eś kopiał (4). ◇ 3 sg m kopiał (9). *f* kopiała (1). ◇ 1 pl m pers my kopali (1). ◇ 2 pl m pers -ście kopali (1). ◇ 3 pl m pers kopali (19). ◇ *fut* 2 sg m kopać będziesz (1). ◇ 3 sg m będzie kopiał (4), kopać będzie (1) *LatHar*. ◇ 3 pl m pers będą kopać (1). ◇ *imp* 2 sg kopaj (6). ◇ 2 pl kopajcie (1). ◇ 3 pl niech kopają (2). ◇ 1 du kopajwa (1) *BierEz* P4v. ◇ *con* 2 sg m byś kopiał (1). ◇ 3 sg m by kopiał (3). *f* by kopiała (1). ◇ 3 pl m pers by kopali (4). ◇ *impers praet* kopano (6). ◇ *part praes act* kopając (13), kopiąc (1) *Calep*.

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. Robić zagłębienia w ziemi, ryc, drążyć przy pomocy odpowiedniego narzędzia lub kończyn; *fodere* *Mącz, Calag, Calep, Cn; fodicare* *Mącz; fodare, fodiri Cn* (200) : Przetoż w iey iámie kopaywá/ A fkarbu pilnie szukaywá *BierEz* P4v, Iv; *FalZioł* I 89c; y kopano tham ze pod kadzia y nalyezyono wlfuknye gnathi trupye *LibMal* 1544/89v, 1544/85; Tým tedy kopáiąc Macedonowie náydowáli w grobiech kubki perlowe *HistAl* F6v; *Leop Gen* 26/19; Ieden z drabow ták długo tu y owdzie kopáiąc/ ledwie fy dokopał był wody *OrzRozm* N3v; *Mącz* 132c [3 r.]; *GórnDworz* N3v; *Calag* 255a; *SkarŻyw* 28 [2 r.], 566; *Calep* 426a, 833a.

kopać co [= *kopiąc* tworzyć] (55): *Leop Gen* 26/21, *Deut* 6/11; rofkazał vrzędnikom áby [...] wály kopáli/ rzeki przywodzili/ y wiele inych *BielKron* 27v; *GórnDworz* N3v; *BielSpr* 62v; Tego też czáfu Pieczory w Kijowie kopác poczęto/ dla grobow/ zá powodem iákiegoś Antoniego/ ktorego Ruś ma zá świętego. *StryjKron* 175; *BielSjem* 18; Kwáp fię iedno do odpocznienia/ [...] do winnic ktorycheś nie fzczepił: do cyłtern ktorycheś nie kopał *SkarKaz* 551a. *Cf Przysłowie, Zwroty.*

W charakterystycznych połączeniach: kopać gory, meat, pieczary, stolle, wály.

Przysłowie: Iż lámi w ten doł wpadaia/ Ktory ná ine kopáia. *BierEz* K3; Y co zá przyczynę mieli iż ftrogili ná mię fidlá fmiertelne kopáiąc doły *RejPs* 51; Bo lam na fię kopas doly. *RejKup* n4v; Wyiedz iż ten doł ktoryś kopał ná bliźnyego fwego/ Nye obaczyłz lam gdy pirwey vpádnysz do nyego *LubPs* B6v; A ná zginyenye moye zdrádnye doł kopáli *LubPs* I3; Trapyąc duffę mą chytrze doł podemną kopáli/ A což yednák oni lámi támże powpadáli. *LubPs* O3; Złośnik co ná mye doł kopał pirwey lam weń łuczył *LubPs* bb3; Nychżeby lámi w then doł powpadáli/ Co gi mnye kopáli. *LubPs* ee2v, B6v *marg*; naydziełz go tám pierwżego/ y iákoby pomagáiający będzie kopał doły pod nogámi twemi. *Leop Eccli* 12/18; A ktho iámę kopa w pádnie w nię [*Et qui foveam fodit, incidet in eam*] *Leop Eccli* 27/29; A fńadz drudzy ná vřząd ty doły kopáia/ S ktorych wielkim vćilkiem ludzi zárażáia. *RejZwierz* 42v; Ktory kopa doł drugiemu/ wpádnie lam weń [*Qui alteri fodit foveam, in eam cadet*] *BibRadz Prov* 26/27, *Eccli* 27 *arg*; *BielKron* 81v; Ale w miernem dořátku ludzie/ niemáiačz łobie częgo zařrzcę/ żywą beřpiecznie/ á ieden pod drugim dołu nie kopa *GórnDworz* Hh8; *RejZwierc* 201v; á (no) iámę kopaćie ná przyiácielá wálzego [*et foditis mendacia contra amicum vestrum*] ? *BudBib Iob* 6/27; Kto kopa iámę (na kogo) wpádnie do niey [*Qui alteri fodit foveam, in eam cadet*] *BudBib Prov* 26/27; Sámá cnotá/ iáko nieiáki Duch [...] Boży nikomuby podeřcia niemyřliá: ni podkimby

dołów niekopáá *ModrzBaz* 136v, 12v; Dół pod kim kopa/ á fam weń vgodzi. *KochPs* 10; W tym fye dole potopili Który lámi kopáli *KochPs* 14; Bez winy doły zdrádlivé kopáią *KochPs* 48; Boday fye w tychże dołach potopili/ Któré kopáli. *KochPs* 49; Obróc wśzytško zlé ná nie: w téz/ co ná mié doły Kopáli/ wpraw/ o pánie/ mé nieprzyacióły *KochPs* 80, 182; przeto/ że tákie ná ten čás zdrády wymyśláć/ y doły kopác pod námi bédzie/ główny nász nieprzyaciél szátan *LatHar* 639; bo káždy brát podchwyta y doł pod drugim kopa. *SkarKazSej* 658b. [Ogólem 29 r.].

Zwroty: »doł(ek) kopać« = *foveam fodere Vulg, PolAnt* [szyk zmienny] (24): A zóná ma kopa doł pod moim łóžem/ áby go pogrzebłá. *HistRzym* 56. Cf *Przysłowie*.

»kopać głąboko, nisko« [szyk zmienny] (6 : 1): *ZapWar* 1521 nr 2220 [2 r.]; á to przeto/ iż tám wody s trudnościá doftác/ áz kopác musí głąboko/ y to fie nie wśzędzie vkaže. *BielKron* 456; Bo tácy fá fkarb vkažány/ ále nie wykopány: gory złote/ w ktorých/ im niżej kopáłz/ tym wiécey bogáctwá náyduiefz *SkarŻyw* 240, 28 [2 r.]; *GrabowSet* V3.

»kopać granice« (1): Gdy kopáią gránice zyemię rozmiarzáią/ Czáfem fie o máły kęs márníe zábijáią. *RejWiz* 87.

»grob kopać« (1): Patrz miłtrzu kthoreieś kázał grob kopać to iá żywo widziłz. *HistRzym* 17v.

»kopać grunt, fundament« = *robić wykop pod fundament* [szyk zmienny] (3 : 2): A gdy miáštu kopano grunty/ nálezyono w zyemi Rožá/ przeto názwano Rodys/ tho ieft Roža po Grecku. *BielKron* 26v, 104, 269v, 321; Zdał fię iřz fundámenty iákies kopáł ku budowániu *SkarŻyw* 28.

»kopać przekopy« (1): Ná káždá pořługę Woieniá godni/ kopác przekopy/ trawę fiec/ sierpem žąc *BielSpr* 2.

»kopać row« = *ducere a. facere a. percutere a. perducere a. sulcare fossam Cn* (1): Iako my nyekopály row naymyenyv vyczolkach głąbyey yedno thak yako byl z dawna głąboký *ZapWar* 1521 nr 2220.

»kopać studniá« = *fodere puteum Vulg, Mącz* [szyk zmienny] (6): *FalZioł* V 50v; *Leop Gen* 26/18, 22, 25; Látá Páńského 1521. Sol náleżioná ieft we wfi Bochni pięć mil od Kráková/ przez chłopy gdy kopáli ftudniá w žiemi *BielKron* 362v; *Mącz* 132c.

»ziemię kopać« (1): potym tež y w głąbiá žiemię kopáiąc [budownik] gruntowi fię przypátruie *CzechEp* 102.

W przen (8) :

Zwroty: »kopać cysternę« [szyk zmienny] (3): *KrowObr* 60v; iż to wśzytško dla tego Pan czynić ráczy / iż oni opuściwřzy go ftudnicę żywą á prawdę iego wierná/ kopáią łoby cyřterny řmrodliwe z rozmáitych wymyřłow řwoich/ y řwiátá tego. *RejPos* 160, 197.

»kopać fundament« (1): Chcéřzli [!] być w cnotách wyřokim/ bądż w pokorze niřkim/ ná wyřokie páłace/ kopay głąbokie fundámenty. *SkarŻyw* 32.

»kopać grunt« (1): Nářláduiác tedy tego S. Symeoná/ wedlá onego widzenia iego kopay/ Cny Chřeściáninie/ głąbokie grunty/ pokory y wzgárdy fámežo řiebie. *SkarŻyw* 32.

»kopać studziankę (a. studniá, a. studnisko)« [szyk zmienny] (4): *KrowObr* 60v; Bo dwie złości wczynił lud moy/ mnie opuřčili zřzodło wod żywych/ kopáiąc łobie ftudziánki [ut effoderent sibi cisternas]/ ftudzianki dziuráwe/ ktore nie zátrzymawáią wod. *BudBib Ier* 2/13; iż oni nie przeřtáwáiąc

ná lámym fłowie Bożym/ iáko ná źrzodłach żywych wod: ftudniłká łobie kopáią/ ktore w łobie wod zdrowych záttrzymáć nie mogą *CzechRozm* 69v; *SkarJedn* 10.

α. *O zwierzętach* (4) :

Zwrot: »ziemię, w ziemi kopać« (3 : 1): *BierEz* N3, N3v; *KRet* [...] wftawicźnie wziemi miefzka/ korzonkami łie źiwi, przeto teź ziemie [!] kopa y wzgorę wyrzucza. *FalZioł* IV14b; *RejZwierc* 156.

a. *Spulchniać ziemię przygotowując ją do uprawy; uprawiać ziemię; pastinare* *Mącz*, *Calep*; *arare*, *fodere* (agrum), *terram vertere* *Mącz* (45) : A ia ták ciężko kopáiąć/ Wiecznie rolą przewracáiąć: [...] Nie mogę przyść k dobre^{mv} mieniu. *BierEz* P2, A3; *RejWiz* 78; *RejPos* 191, 193; Coź vczynię gdyź pan moy odeymuie odemnie łzáfárfłtwo? kopáć nie mogę/ żebrać fię wftydźę. *WujNT Luc* 16/3 [*przekład tego samego tekstu: RejPos*]; *ZapKościer* 1595/89; Ale rolnik opátrzny lichwiarz łpráwiedliwy: Kopa/ leźie zá pługiem zgárbiony y krzywy. *KlonWor* 77.

kopać co (8): *FalZioł* V 50; *Mącz* 353d; Tę łztukę tákowá/ Miernicy w Mázowfzu zowá Pręt kopány: á to ztąd/ iż ludzie połpolicie ná tákowe Pręty zwykli náymowáć/ kiedy co kopáć dawáią. *GrzepGeom* I3v; *RejZwierc* 109; Polá ná koło łieią/ winnice kopáiąć/ Pożytki biorá/ żywność znáfzáią. *KochPs* 166; *SkarŻyw* 324; Item/ przykopki roley y łák/ ná Wiołnę y w łełieni/ kędy trzeba kopáć. *GostGosp* 164. Cf »ziemię kopać«.

W połączeniach szeregowych (7): Kthorzy z więzienia wyłzedłzy pocźęli robić/ fiać/ oráć/ kopáć/ y gołpodárfłthwem żywnołci nábywáć *BielKron* 371, 108, 317v; *Mącz* 353d; Drudzy orzá/ drudzy łieiąć/ kopáiąć/ drzewá wywráćzáią. *RejZwierc* 70v, 156; *ZapKościer* 1580/10v.

W charakterystycznych połączeniach: ogrody kopać, przykopki, winnice (2).

Zwroty: »motyká kopać« = *pastinare* *Mącz*, *Calep*; *occare*, *bidente vertere* *Mącz* [*szyk zmienny*] (5): *Pastino*, est agrum fodere, *Motyka* kopáć/ *Ryc* ziemię. *Mącz* 283a, 258a, 486a; *Repastino* – *Znowu* motika kopám. *Calep* 912a, 761a.

»na roli kopać« = *in fundo fodere* *Mącz* (3): Tedy go do folwárku połłał/ Aby ták ná roli kopał. *BierEz* A2, A3v; *Mącz* 342a.

»ziemię, w ziemi kopać« (1 : 1): Dzyeny przyiemni/ przyłęcz łzye łtarym/ radczom/ oraczom/ zyemię kopay. *Goski* A2; *RejPos* 247.

Szeregi: »kopać, (a, albo) orać« [*szyk 2 : 1*] (3): iedno łie ogrody á owocem żywili poki łie nie ięli oráć á kopáć. *BielKron* 318, 318; *Fodere*, aut *arare*, aut *aliquid facere denique*, *Kopáć* álbo *oráć*/ álbo wźdy nieco czynić. *Mącz* 81d. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 4 r.*].

»robić, (i) kopać« (2): *KrowObr* 61; ázálz nie rołkofz gdy ono wftytko coł ná wiołnę robił kopał nadobnieć doźrzeie á porołcie *RejZwierc* 109.

W przen (2) :

Szereg: »kopać a robić« [*szyk 1 : 1*] (2): ábył tym ochotniey kopał á robił w tey winnicy Bożey *RejZwierc* 119v, 41.

α. *Karczowáć; exstirpare* *JanStat* [co] (9) : Orź rolá/ kopay korzenie/ Nie trofzcz łie o dobre mienie. *BierEz* I2; A to moy dom był zawźdy/ gdzie nagełtfze łafy. Alełcie ie tak długo tu w Polfłcze kopali/ Zełcie znich ubogiego *Satyra* wygnali. *KochSat* A2; *BielSat* Hv; *BielSen* 19; iż gđziekolwiek

od ftórych pól wciąż ktokolwiek láfy/ chrófty/ álbo dąbrowy będzie kopał/ ón dziesięćcinę ma brąć z nowin *SarnStat* 189.

Zwrot: »karcz kopać« [szyk zmienny] (4): boć w łzkole nye vczą rąbác drew/ álbo karczów kopać *GliczKsiąż* I8v; *KochSat* [A4]; *GostGosp* 70, 167.

b. *Podkopywać, wykonywać podkop* (17) : y nákládli w koło murow ná íkále miednic/ dzwonow/ ípiże/ moliądzu/ áby tám zwiákáło kiedy będą kopać/ áby przez ono brzákánie wiedzieli w którym mieýfcu kopáią *BielKron* 250v; *BielSat* N3v; *BielSpr* 63; *BielSjem* 40.

kopać do czego (2): Kto złodzyeiá zábije w nocy gdy íe będzie łamał álbo będzie kopał do komory/ nie przepádnie winy/ ále íefli we dnie/ gárdło zań da. *BielKron* 44v; muší mieć ná tho práwie miárę/ to íeft/ rozmierzyć íáko dáleko od tego mieýfcá gdzie poczniefz kopać do muru álbo párkánu *BielSpr* 62v.

kopać pod co (10): pod zamek też wednie y wnocy kopano *BielKron* 316; nászy Choćimiá dobywáli y kopáli podeń/ chcąc prochy pod mury záładzić *BielKron* 424, [206], 250v, 315v; Z Ziemie napirwey ízańce/ w nocy podziáłáią/ Potym Stołę Háwerze/ pod párkán kopáią. *BielSat* M4 [*idem* *BielSjem*]; Ziemią też miałt dobywáią/ kopáiąc pod mury/ prochy potym záładzáią *BielSpr* 62v, 9v, 63; *BielSjem* 34.

W charakterystycznych połączeniach: *kopać do komory, do muru, do parkanu; kopać pod mur* (5), *pod parkan* (3), *pod zamek* (2).

c. *Kopiąc wydobywać, wygrzebywać coś z ziemi (zwłaszcza minerały); fodere, scrutari abdita terrae Calag, Cn; efferre, effodere, elicere ex terrae cavernis, eruere terra Calag; defodere Cn [co] (44) : ZapWar 1510 nr 2080; BOlus armenus íefth íakoby glinka/ z Armenijey nalepízy/ [...] Zimie gi kopáią *FalZioł* III 36a, III 34d; *MiechGlab* *5; *LibMal* 1544/87v; á ták íam też Myncarz rofpífał lífty po kráinách Mán[s]feldenńkich do tych co krufzec kopáią/ áby w íkok ná kfiążętá íe rzućili *BielKron* 202v; Oplánderskie kfięftwo/ wíżędy íą gory gdzie kopáią ípiżę/ írebra/ ítal *BielKron* 294, 263v, 283v, 284, 294, 321, 443v; Ergastulum etiam dicitur, Szibę zową w wielicce álbo w Bochni gdzie íól kopáyą. *Mqcz* 107d; Latomia, Latine lapacidina, Mieýfce gdzie kámienie kopáyą y też cieřzą. *Mqcz* 185b; Minaria, Szibá álbo Górá w którey Minium kopáyą. *Mqcz* 222c; Sabuletum, Dól gdzie piasek kopáyą. *Mqcz* 362d, 15d, 21c, 107d, 125a, 132c [2 r.] (17); Wiele ich/ co ludźi zwodźili/ Pokrzykiem/ czyniąc obrałki ízubieniczníce z Omanu/ á powiedáli przed głupimi/ íżby íe z wielką trudnořcią pod ízubienicámi kopáli *SienLek* 199; ták íż Koni nie mogli przed nimi przeřpiecznie nápoić/ áż im wodę kopáli. *BielSpr* 56; *Calag* 251b; *StryjKron* 448; *KochPieř* 1; My ná fię zdrádlíwe Złoto popędlíwe Chćiwie kopamy *KmitaPsal* A4; Cretaefodina – Gora gdzie krete kopíą. *Calep* 269b, 371a, 951a; *SarnStat* 380; *CiekPotr* 58; *SapEpit* A2v; Niech tám kopáią ten íkarb niepoczęty/ Niechay perlámi łáduią okręty *KlonFlis* D2v.*

kopać z czego (1): do ziemie wktorey (miáłto) kámieniá zelázo/ á z ktorey gor kopać będzieřz miedz. *BudBib Deut* 8/9.

W charakterystycznych połączeniach: *glinę kopać* (2), *kamienie, krete, kruszec* (5), *metallum, miedz* (3), *minijum* (2), *ólów* (4), *piasek, saletre, skarb, sol* (4), *spiżę* (2), *srebro* (10), *stal, wodę* (2), *złoto* (10).

d. *Rozkopywać, kopiąc niszczyć [co] (2)* : máią ná to [*w Egipcie*]/ ktoby kopał brzegi. Kárę y łzpiegi. *KlonFlis G3v; KlonWor 4.*

e. *Zagrzebywać w ziemi, wykopawszy uprzednio dół (2)* :

kopać pod co (1): Item powyada yfch yą nyewyaftha yedna thak ffufzila przełz dzwyewyącz nyedziel Brała łtopi zanya y kopala pod ognylko y prziklepala offowym kolem *LibMal 1544/86v.*

W przeni [co do czego] (1) : wždy przynamniéy owym co lepiéy vmieią y lepszé rozumieią pobudkę dáć, áby łkárbu fwégo do źiemie nie kopáli, álbo y molom płowác niedopułczáli *JanNKar D3.*

2. *Uderzać, ruszać nogę; calcitrare Mącz, Calep; calcare Calag (7)* : Calcitro, Kopam á depcę. *Mącz 31b; Calcitrosus, Który rad biye/ Kopa Mącz 31b; Calag 597a; Calep 154a.*

kopać co (1): [*Koń*] Nogami źiemie kopa/ páná vpátruie. *KochEpit A2v.*

Zwrot: »nogami kopać« (3): Drudzy rozgniewáwłfy łie nán lantzuchem go wglowę bili ij nogami kopali *OpecŻyw 122v*; Gdy łie kto chwieie, rękoma gmerze, nogami kopa bez potrzeby, zniamię łełt nie bacźności *GlabGad P7v; KochEpit A2v.*

3. [*O żurawiu: paść się: á gdzieby obaczył żeby ptak ná łednym mieyłcu nie kopał/ tedy połyłp łłżenice CygMyśl A3.*]

Synonimy: **1.** ryc; **2.** bić.

Formacje współrdzenne: *kopać się, dokopać się, nakopać, odkopać, okopać, okopać się, podkopać, podkopać się, powykopać, pokopać, przekopać, przekopać się, przykopać, rozkopać, skopać, ukopać, wkopać, wkopać się, wskopać, wykopać, wykopać się, zakopać, zakopać się; odkopawać, okopawać, okopawać się, podkopawać, podkopawać się, przekopawać, wykopawać, zakopawać; podkopować, przekopować, wykopować; dokopywać się, okopywać, podkopywać, podkopywać się, porozkopywać, powykopywać, przekopywać, przykopywać, rozkopywać, wkopywać, wykopywać, zakopywać.*

Cf KOPAJĄCY, KOPANIE, KOPANY, KOPIĄCY

ZZa